

UTASI Anikó

Óvóképző Szakfőiskola
Újvidék, Szerbia
anikoutasi@gmail.com
ORCID 0000-0002-9403-154X

A GYERMEKKOR LÍRIKUS MEGIDÉZÉSE

Tolnai Ottó: Ördögfej

A Lyrical Evocation of Childhood

Ottó Tolnai: Ördögfej

Lirsko podsećanje na detinjstvo

Oto Tolnai: Đavolja glavica

A dolgozat Tolnai Ottó 1970-ben megjelent *Ördögfej* című ifjúsági regényével foglalkozik. A kiadás óta eltelt több mint ötven év; a mű recepciója mégis szegényes, a szakirodalom szinte alig említi, mintha megfeledkezett volna róla, nem tartaná relevánsnak Tolnainak ezt a korai prózai alkotását. Pedig közvetlenül első regénye, a *Rovarház* (1969) után kiadott *Ördögfej* is fontos munkája a szerzőnek. Ebben a fiatal olvasók számára íródott alkotásban már föltűnnek csíráiban Tolnai kedvenc, később is gyakran fölbukkanó motívumai, metaforái, jellegzetes kisvárosi, fura figurái. A tanulmány az *Ördögfej* formáló erejét vallatja, a képzőművészet szintjén megvalósuló írói eljárásának titkát kutatja.

Kulcsszavak: ifjúsági regény, közties műfaj, gyerekkor, Tolnai Ottó, individuális mitológia

Tolnai Ottó gazdag opusa, eddigi kötetei a modern magyar irodalom jelentős, eredeti értékei között tartható számon, állapítja meg Thomka Beáta (1994, 7). Ifjúsági regénye, az *Ördögfej* (1970) is fontos¹ munkája a szerzőnek, annak

¹ Bori Imre *A jugoszláviai magyar irodalom történetében* (1998, 203) jelentősnek tartja Tolnainak ezt a gyerekkori élményeket formába öntő ifjúsági regényét. A mű az újvidéki Forum Könyvkiadó 1969-es ifjúsági regénypályázatára érkezett be; díjat akkor nem nyert, de a következő évben a kiadó megjelentette a regényt.

ellenére, hogy a megjelenése óta eltelt több mint ötven évben nem sokan foglalkoztak vele,² az irodalomkritika szinte nem vesz róla tudomást.

A jugoszláviai magyar irodalomban a múlt század hatvanas éveiben kezdett háttérbe szorulni az ifjúsági és gyermekirodalomról kialakult, az ötvenes években még dívó hagyományos felfogás – szögezi le Bori Imre, majd hozzát teszi, hogy irodalmunkra nagy hatást gyakoroltak a szerb és horvát írók ifjúságnak szánt munkáikkal is, amelyek „mindinkább a képzelet szabad játékaire, a szürrealista vers és próza eredményeire épültek. A gyermekkor lírikus megidézése került előtérbe” (Bori 1998, 326).

Pintér Lajos véleménye szerint az *Ördögfej* mentes az ifjúsági irodalom rossz beidegződéseitől, hiszen „(...) Tolnai teljes írói fegyverzetét megőrizve ír, tehát a leegyszerűsítés kedvéért, a gyerekolvasóhoz való hamis leereszkedés kedvéért nem mond le egyetlen eszközéről sem. Kötete modern, kísérleti, intellektuális kalandokat vállaló, mint bármelyik felnőtt könyve is” (Pintér 1980, 76).

És hát ebben a korai prózai munkájában – mely tulajdonképpen a második regénye a szerzőnek, közvetlenül a *Rovarház* (1969) után íródott – már föltűnnek Tolnai kedvenc, később is sokszor visszatérő motívumai, mint például a csicsóka, a fű, a homok, a paripacitrom, a patkány, a Tisza, a tiszavirág vagy a Járás.

Színhelyek és szereplők

Az *Ördögfej*ben is felsorakoznak már a jellegzetes, fura, külön Tolnai-féle kisvárosi figurák: a felnőtt szereplők közül itt van mindjárt Igor Kokorev, az orosz autóméchanikus és késdobáló, egy gorillatermetű, bajusznyi szemöldökkel felvértezett férfiú. Nagy, fülvédős bársonymicic hordó állandóan, és éjjel-nappal fekete, svábbogásra emlékeztető autóját javítja. Felesége Zöldike néven ismeretes, lévén zöld selyemruhát, nagy, zöld pöttyös kalapot és zöld köves gyűrűt visel. Kokorev segédje, Zádor, ez a himlőhelyes arcú, széles vállú ember viszont valamikor hóhér lehetett. Jenei, a hentes pedig arról ismeretes, hogy egy egész sonkát és egy tepsi rántottát is képes egy ültő helyében elfogyasztani.

A gyerekszereplők szinte kivétel nélkül érdekes becenevükön említődnek: Pityám, Füttyém, Potyem, Zöke Pisti, Nándis, Löttyöge, Soda, Kálmán, Sarnya. A főhős, aki egyben az én-elbeszélő, valamint idősebb testvére név nélkül szere-

² Az *Ördögfej* a Vajdaságban kötelező olvasmány a 8. osztályban; habár a kötethez ma már nehezen lehet hozzáférni, konstatálja Herédi Károly (2019, 313). Tegyük hozzá, hogy a regény újabb elektronikus formában elérhető a Digitális Irodalmi Akadémián (2012).

pelnek, utóbbi csak így: bátyám.³ A báty egyébként a város fenegyereke, például egy ízben barátaival kirabolja a szindikátus könyvtárát; azután engedetlensége miatt anyja és nagyanyja (ők nevelik, mivel a két testvér apja éppen börtönben van) sokszor kötéllel, láncsal kötözik a hátsó udvar eperfájához; amikor pedig nem akar nyíratkozni, nem engedi, hogy nullásgéppel leborotválják a haját, láncra vezetik a borbélyhoz.

A regény helyszíne a Kanizsa környéki, Tisza-parti vajdasági táj, ahonnan az eperfákról néha látni lehet a szegedi fogadalmi templom tornyát. Itt van a Martonos alatti nagy homoksziget, a bácskai, a bánáti oldallal; a sziget és a bánáti part közötti lapos, iszapos terület, tele gémmel, ez már – a gyermeki képzelet számára – tiszta Afrika! Azután az adorjáni töltés és az Adorján melletti gyertyánerdő. Firenze, melyet a gyerekek neveznek el így: a két tiszai töltés kereszteződésénél keletkezett négy különböző pályát jelenti. Itt áll fejetlen Szent János szobra is. A strand, a Kis-Tisza holtága, az erdészlak, a szövethézet épülete – mind a gyerekszereplők életének fontos (játék)terei lesznek.

A tágabb vajdasági térség mellett megismerkedünk a kisváros mikroterével is (a regényben csak így, megnevezés nélkül: Városkánk), utcáival és épületeivel – a Sztálin utcával, a Jézus szíve szobor körüli térrel a bukszusbokrokkal, a városházával és annak tornyával. A városháza, a hentesüzlet, a rendőrlaktanya, a szerb templom és a Kokorev ház egy négyzet alakú kis parkot határolnak. A kisváros közepén tornyosuló óriási, várszerű, titokzatos ház, a Kokorev ház és annak beltere, helyiségei lesznek az *Ördögfej* eseményének „nagyszínpada”.

Tolnai Ottó interjúban egyébként többször is kitért a térhez való viszonyára: „Topográfiailag szigorúan, mikroszkopikusan, szinte akupunktúraszerűen viszonyulok azokhoz a terekhez, ahol élek. Minden részlet, minden név fontos számomra, mert így tudom, hogy van saját terem. Tanulmányozom a teret, mert itt létezem, itt bizonyíthatom be magamnak, hogy szilárdan állok a lábamon”⁴ (Draganić-Nonin 2012, 146). Tolnai a Tiszával magyarázza költészetét, a Tisza számára a főbűnös, hogy érzékeny, irodalmárrá, költővé vált (Tolnai 2004, 28). Később – mondja –, amikor már komolyan foglalkozott irodalommal, felépítette a saját világát, saját vízrendszerét és földrajzát, a Tiszától egészen az Adriai-tengerig (Draganić-Nonin 2012, 158). Tolnai írásművészetében „mint-

³ Adalékként megemlíthető, hogy Tarzan becenévre hallgatott, amint ezt a nagy életút-interjúból megtudjuk. Tolnai mondja bátyjáról a *Költő disznósírból* egyik visszaemlékezésénél: „Ő nagyon erős és kemény gyerek volt: Tarzannak hívták, minden kalandban benne volt (...)” (Tolnai 2004, 28).

⁴ A Gordana Draganić-Nonin készítette beszélgetésből való idézetet a saját fordításomban közlöm (U. A.).

ha az életről való előzetes tudás, tapasztalat vetülne a tárgyakba és a helyekbe, hogy az azokra vetett pillantás végül irodalmi alakzatként tükrözze és magyarázza létállapotát” (Bazsányi – Wesselényi-Garay 2012, 83).

Csöpögtetés

A regény központi motívuma a homokvár csöpögtetése. Az ily módon, homokból fölépített várakkal korábban a gerilla-dalokban találkozhattunk. *A Kagylócsapdákat vonszolva* (Tolnai 1967, 75) című versben például:

*A kanyar mögül söpörtük végig a partot
még a sörösüvegekre csöpögtetett
homokvárat is szétrugdosva
kagylócsapdákat vonszolva véres csülkeinken
hirtelen eltűnve a következő kanyarban*

Az *Ördögfejből* viszont megtudjuk a csöpögtetés technikájának mikéntjét is, részletekbe menően. Nyilvánvaló, hogy valódi, igazi homokvárat csakis a tiszai homokból lehetett csöpögtetni. „A mi homokunk a porcukor, a világoskék és zöld iszap, a nullás liszt, a tükrös gyöngyház, a téglapor és a legfinomabb vajcement keveréke volt” (Tolnai 1970, 10), ecseteli érzékletesen a regény én-elbeszélője. A vizes homok finom, csillogó hajszálcsovecskén folyik le az ujjakon, és a kéz ügyes rezegtetése nyomán aprólékos, filigrán munka, csipkés tornyok, pompás várkastélyok születnek; belsejükbe, termeikbe akár néhány ördögfejet (a sulyom különleges alakzatú termését) is el lehet helyezni.⁵

A főhős kis homoksöréteiből a várral együtt így építi fel nap mint nap újra és újra saját világát.

A boldogság forró labirintusa

A regényben a gyermekkor tágas rezervátumában járunk.⁶ A gyerekkor a teljes szabadságot jelenti, ez az az időszak, amikor a végtelen olyan erős, sűrű

⁵ Tolnai nagy rádióinterjú-regényében is megemlékezik a homokvárak építéséről: „Különös, hogy fél évszázad után olyan házba kerültem, ahol most vagyunk, amit Homokvárnak hívnak. Az a különös dolog történt velem, lévén abszolút médium, hogy végül beköltöztem abba a homokvárba, amit gyerekkoromban annyira föl akartam építeni. Egyáltalán nem túlzás, amit mondok, ugyanis az egyik fiatalkori regényemben, az *Ördögfejből* részletesen leírtam a homokvár-csöpögtetést. Milyen furcsa beköltözni, élni egy metaforában, saját metaforádban (...)” (Tolnai 2004, 29).

⁶ Ezt a színtagmát a *Rovarházban* használja Tolnai (1969, 147).

kék, hogy szinte vágni lehet. Az *Ördögfej* első fejezete a nyáré. A Martonos alatti nagy homokszigeten robinsoni körülmények között eltöltött napoké; a csöpögtetésé persze és az olykor egész napos fürdésé, a vízben való lebegésé a porondok, az apadáskor felbukkanó homokszigetecskék között: „Az ég forró tavam tükörképe volt, mély, végtelen labirintus, a boldogság forró labirintusa (...)” (Tolnai 1970, 89) – szól a főhős önvallomása.

A második fejezet már az ősze. Az iskola csak mellékes háttérként szerepel a gyerekek életében, a kegyetlen tanító nénivel, a szigorú igazgatóval. Utóbbi egy nap közli az osztállyal, hogy vasárnap mozi lesz, és egyben meg is tiltja a diákoknak a mozilátogatást.

Az őszi délutánok – amikor minden távolinak tűnik, amikor a gyerekek mellkasukban betöltetlen űrt éreznek, a levegőnek csípős, kesernyés íze van, és a kertek alatt égetett levelek illata száll – sem tudják elvenni a szabadság végtelen érzését tőlük. Ilyen jelenet a csicsókaevésé is. A csicsóka keresése, kiásása-kikaparása, mosása a Tiszában, majd a lakmározás, a polip formájú gumók rágszálásának pillanata a füves parton: „Szemünket nem vettük le a folyóról, a grafittal rajzolt túlsó partról. Az alkony, a folyó, a csicsóka egyszerre hűtött le bennünket” (Tolnai 1970, 48). A gyerekek teljesen egybeolvadnak a természettel. Szinte észre sem veszik, hirtelen megjelenik egy őzike: „Úgy éreztük, nagy, könnyes fekete szemével nézzük a siető vizet, úgy éreztük, nagy hóféhér fogaival rágjuk a csicsókát, és egy kicsit mindegyikünk úgy érezte, hogy az őzzel együtt belép az erdőbe, az erdőbe, ahol már összeértek az alkony és a súlyos árnyak” (Tolnai 1970, 48).

Az írónak ebben az ifjúsági regényében megjelenik tehát már a csicsóka, melyet „első költői kategóriája”-ként tart számon Tolnai (2004, 153).

A gyermekkori emlékek egyébként átszövik az egész regényt, bűvópatak-ként törnek elő, átütik minduntalan a regény szövetét: futballmeccsek, a csapat krumplinyomdával készült trikójelvénye; számháború, fára mászás, nagy játszások emlékfoszlányai elevenednek meg; csaták, ütközetek az ólom Szűz Mária vezényelte ólomkatonákból, karácsonyfadíszekből, sakkfigurákból álló hadsereggel, az ellenséges tábor *ludijai* ellen (a *ludi* a gyerekek különös találmánya: egy „tíz centiméternyi, gömbölyű fadarab, szép kelmedarabba csavarva, középben elkötvé”, Tolnai 1970, 87); a gyertyaevés (ki ne szeretett volna gyertyát enni a gyerekek közül!); a körtebefőtt kénezésének boldog pillanatai kerülnek mind felszínre. De megidéződnek a kellemetlen, fájó emlékek is: ilyen jelenet a birkaörzésé a Járáson, mely napszúrással ért véget, vagy a szállításra váró rönkhegyeken való szaladgálás rosszul végződő epizódja (a rönkhegy megindul, s elnyeli kis barátjukat, Gusztikát).

A kaland

Az *Ördögfej* harmadik fejezete a legterjedelmesebb, egyben a legkomplexebb, legszövevényesebb is: a Kokorev házba⁷ való behatolás izgalmas kalandját meséli el. A gyerekek előzőleg a városháza tornyában tartanak titkos találkozót, ott szövök tervüket, készítik el tervrajzukat az expedícióhoz.

Az elhagyatott Kokorev házba (hiszen lakói már nem élnek) a Jenei hentesüzletén keresztül jutnak be. A kampókon állati csontvázak fogadják őket és istentelen bűz. A betörés tétével, evvel az első látvánnyal és rettenettel mintha egy kicsit a gyerekkortól is búcsúznának a fiúk: „A csontvázakkal körülaggatott üzlet már elég bizonyíték volt amellett, hogy régi világunk megszűnt létezni, és ennél nagyobb boldogságot sohasem tudtunk volna elképzelni” (Tolnai 1970, 65).

Azután egy hosszú folyosón keresztül egy piros szőnyeggel borított falépcsőhöz érnek, azon keresztül pedig egy tágas, ikerablakos szobába. Annak falán rést ütnek, átmásznak a következő helyiségbe: egy krepp-papírral díszített táncterembe. Onnan egy fedett, nyirkos udvarba jutnak, továbbmenve pedig egy szénával teli istállóféleségbe nyitnak be. Folytatják bolyongásukat ebben a labirintusban; egy lépcsőházba érnek. A lépcső rozsdás vaskorlátjába kapaszkodva indulnak fölfelé. Meglepődve tapasztalják, hogy az ajtók és ablakok be vannak falazva, az emeleteket jelző számokat is leszedték. Végül a csőszerű lépcsőházból egy barátságos szobába jutnak. A regény szereplői számára megszűnik tér és idő, már maguk sem tudják, mióta tartózkodnak itt. Végül megtalálják a padlás feljáróját; fölmásznak. Végre célba érnek: egy két méter magas, meszelt zsákvászon-fal választja csak el őket a mozitól. Minden gyerek egy kis nyílást hasít zsilettel a vásznon, azon át bekukucskálhatnak a mozi termébe, végignézhetik ők is a filmet.

A főhős számára nagy csalódás a mozi, a *Légy jó mindhalálig* filmváltozata. A ponyván fűrt lyukon át, ebből a szögből csak megnyúlt fejeket lát: „Kidüledt a szemem, éreztem, az én fejem is megnyúlik. [...] Képtelen voltam tovább nézni, poros tenyerembe rejtettem arcomat és sírtam” (Tolnai 1970, 100). Ezért úgy dönt, inkább elszökik, itthagya az egészszet.

A regénynek ebben a fejezetében álmok és valóság összemosódik. Főhősünk ébren álmodik; álmok, különböző látomások és emlékek váltakoznak szeme előtt. A tapasztalást meghaladó, érzékfeletti, transzcendens élményben is része lesz: „Testem megkettőződött, egyik nehéz ólomként ott maradt zsibbadtan az ágyon, a másik pedig lebegni kezdett” (Tolnai 1970, 85).

⁷ Tolnai a *Költő disznózsír*ből első fejezetében is megemlékezik a Kokorev házba való behatolásról (Tolnai 2004, 54–55).

Az *Ördögfej* harmadik fejezetének utolsó „nagyjelenete” az én-elbeszélő lázálomszerű, hatalmas víziója, mintegy húszoldalnyi terjedelemben elbeszélve. A kissé nyomasztó onirikus történetek keverednek az emléktöredékekkel mindvégig, a regény zárómondatáig.

Képiség, színek

Az egész regényre rányomja bélyegét a Tolnai írásművészetére jellemző erős képiség. A szerző a *Költő disznósírból* című interjúregényében fogalmazza meg, hogy „(...) nekem minden mint képzőművészeti kérdés mutatkozik előbb, mint képzőművészeti kérdés válik érthetővé, tanulmányozhatóvá, ehetővé (...)” (Tolnai 2004, 183). A vizualitás, a piktoralitás öreg harcosa, ahogyan önmagát meghatározza, ugyanitt írói eljárásáról is szól: „Ha arra gondolok, hogy mit fogok csinálni, akkor nem irodalomban gondolkodom, hanem mintha a festékeimet készíteném elő, az ecsetjeimet tisztítanám, mint a keleti mesterek, tehát mintha a képzőművészetet írnám. Zenével és festményekkel vagyok körülveve, és a festészetre gondolok, arra, milyen festészetet eredményez, amit csinálok” (Tolnai 2004, 321–322).

De tulajdonképpen igen korán megfogalmazza Tolnai Ottó ars poeticáját, az irodalmi szöveget festményként létrehozó munkamódszerét. Egy fiatalkori költeményében, a *Benes József festménye* címűben arról énekel, hogy „még ott az olvasóteremben kezdtem festegetni / ezt a verset” (Tolnai 1963, 42).

Az *Ördögfej*ben Tolnai írói palettáján sokféle színt kikever: zöld, piros, kénsárga, indigókék, narancs, rézgálic, lila, meggypiros és fekete színekbe mártja ecsetjét.

A főhöst például a tarka, „földig érő, rikitó és rikoltó pávákkal, trópusi madarakkal teli, bojtos függönyök” (Tolnai 1970, 27) igézik meg; a Jézus szíve szobor alatti bukszusbokorból éppen rálátni a házra, melynek ablakait díszítik. Ha a szél kicsapja a függönyöket, olybá tűnik számára, mintha az óriási, szivárványszínű madarak a feje felett lebegnének. „Minden motívumát, minden szálát ismertem, tudtam fejből, és ujjaimmal minden centiméternél éreztem a páva testét, a napsugarak rezgő túsúzását, az erős trópusi virágok húsos, poros torkú szirmait” (Tolnai 1970, 92) – mondja, festi le akár ecsetjével a nehéz selyemre az én-elbeszélő.

A következő részlet a főhős hatalmas álmjelenetének egyik szelete a regény végéről; a Kokorev ház gondozott kis parkjában jár éppen, majd belép az épületbe: „Könnyű léptekkel, szinte ugrálva mentem be a kitárt ajtón, de megtorpantam, ijedten meredtem magam elé: a szobának nem volt küszöbe, a fűszőnyeg benn

is folytatódott. Éppen velem egyidejűleg érkezett egy mohás páncélú teknőc is. Mennyezete sem volt a szobának, kintről egy magas szomorúfűz majdnem a lábamig lógatta hosszú, zöld haját” (Tolnai 1970, 102).

Ez az álomkép a metafizikus és szürrealista festők, Giorgio de Chirico, René Magritte, Paul Delvaux képi világát idézi föl bennünk, enigmatikus festményeiket, melyek áttörik az emberi korlátokat, s a gyermekkori álmok és víziók területére lépnek.⁸

Regény kétféle befejezéssel?

Tolnai regénye eredetileg a harmadik fejezet késdobálós epizódjával és Kokorevék távozásával ér véget. Egyben főhősünk álma is itt végződik: „A fekete autó nagy porfelhőt kavarva maga után, elhagyta városkánkat. Akik látták, azt mondják, hihetetlen gyorsasággal száguldott. Az egyik kanyarban a szél lekapta Zöldike fejéről a nagy, pettyes kalapot...” (Tolnai 1970, 125).

Viszont, ha fölütjük az *Ördögfej* szerb nyelvű⁹ kiadását, mely 1975-ben jelent meg *Đavolja glavica* címmel, Seja Babić fordításában, megdöbbenve tapasztaljuk, hogy ott van még egy negyedik fejezet is!

Ebből megtudjuk, mi történt aztán: az én-elbeszélő az elkövetkező napokban és hónapokban (melyből az idő egy részét ágyban tölti, nyilván betegen; így már sokkal jobban érthető/értelmezhető az előző fejezet nagy lázalom jelene) maga is kételkedik, megtörtént-e velük a kaland, jártak-e egyáltalán a Kokorev házban, mivel semmi nyom nem utal rá, hiába fürkészi testvére és a barátok viselkedését. Azután bátyja a tanév vége előtt körülbelül egy hónappal nyomtalanul eltűnik. Majd csak a nyár közepén kerül elő ismét, vállán egy zsákkal. Abból egy régimódi, tölcséres gramofont von elő. Fölhúzza, és a lemezről fölcsendül a *Ramona*, egy émelygős, rikácsoló női hang előadásában. Természetesen nagy sikert ér el vele. A báty azután csak a nyár végén, a Tiszán meséli el a gyerekeknek, mi történt vele. Előbb Boszniában teheneket terelt, medvékkel birkózott (mellkasán ott vannak a karmolás nyomai), majd a Szabadka–Trieszt–Velece vasútvonalon üdítőt árult. S valóban, a gramofon oldalán egy gondola alakú sárgaréz táblán ez a szó áll: VELENCE.

⁸ Chirico fogalmazta meg egy korai szövegében: “To become truly immortal, a work of art must escape all human limits: logic and common sense will only interfere. But once these barriers are broken, it will enter the regions of childhood vision and dream” (idézi Holzhay 2005, 7).

⁹ Részleteket a regényből egyébként több irodalmi folyóirat is közöl szerb nyelven. Például a *Polja* 1972-es 157. számában a 8–9. oldalon, *Đavolja glava* címmel, Seja Babić fordításában. Vagy a *Detinjstvo* 1984-es 3–4. számában az 54–56. oldalon, a fordító megnevezése nélkül. Érdekességként megemlíthető, hogy a *Detinjstvónak* ezt a számát Maurits Ferenc illusztrálta.

Itt, ebben a negyedik fejezetben is feltolulnak az emlékképek. Herman bácsi bőrkötéses *Történelme*, melyet bátyja lopott el a szindikátus könyvtárából, és megtartotta magának; a történelmet író Herman bácsi alakja aztán összerosódik egy másik Herman bácsival, a mézeskalácsoséval. A méz íze és a mézeskalács illata érezhető nemcsak a cukrász boltjában, hanem az egész utcában, ahol az elbeszélő lakik, az egész kisvárosban. Herman bácsi a mézeskalács történetével is megismerteti a gyerekeket. Aztán elviszi őt egy autó sárga csillagos kabátjában – tehát ez még háborús élmény!

A báty által hazahozott olasz parafa, ezüstpapírral bélelt, üditőveges kupakok között főhősünk egy ördögfejet talál. Előbb azt gondolja, bátyja ezt is Velencéből hozta. Kiderül, hogy nem: a zsebében maradhatott egy, talán még a Tiszán került bele, így Itáliát is megjárta, még az olaszok is megcsodálták a Szent Márk tér márványsztalán, ahová kitette véletlenül – magyarázza öccsének az idősebb testvér, majd hozzáteszi, a Kokorev házban is látott belőlük sokat. Az író így zárja be a regényen végigvonuló ördögfej-motívumkört. Az én-elbeszélő számára pedig megvan a bizonyíték: mégis jártak a Kokorev házban, valóban megtörtént az expedíció. A főhőst viszont ekkor már a kisváros határán túli világok kezdik el vonzani, Velence és a boszniai erdők világa.

Az *Ördögfej* szerb nyelvű kiadásának negyedik fejezete, illetve a regény ezzel a mondattal zárul: „Ősre apánk is hazatért (nagy vörös bajuszt növesztett!), és mi Szabadkára költöztünk”¹⁰ (Tolnai 1975, 97).

A szerb kiadáshoz Sava Babić írt utószót. Tolnai regénye, mondja, azokhoz a csodálatos és rendkívüli könyvekhez áll a legközelebb, melyeket többször újra és újra el lehet olvasni. Előbb sorban, majd oldalakat átugorva. A könyvet lírainak minősíti; poémába olvasztott költői részletek sorából áll, mely egyben regény is (Tolnai 1975, 99–100).

S valóban, érdemes többször újraolvasni az *Ördögfejet*, előbb sorban, majd oldalakat átugorva. Mert csak így mutatkozik meg előttünk a regény teljes fényében. És talán érdemes a szöveg szerb változatának negyedik fejezetét is hozzávenni, mert így kapunk teljes képet a műről.

Összegzés

Tolnai Ottó „kivételes elbeszélő játékát” (Acín 1976, 366) csodálhatjuk az *Ördögfej* olvasása, értelmezése közben is. Láttuk, a szerző ebben a korai munkájában már kezdi létrehozni individuális mitológiáját, elkezdi építeni végtelen motívumköreit.

¹⁰ Az idézetet saját fordításomban közlöm (U. A.).

Amikor a gyerekekhez szól, akkor is az egészen fiatalon, *A kavics* című írásában meghirdetett köztes próza műfaját műveli, „modern szabad eszközökkel”.

A *Rovarház* az első prózai alkotása az írónak; kísérleti regény, melynek „közvetlen folytatása nincs Tolnai művében” (Thomka 1994, 61). Mégis, az *Ördögfejet* is hasonló próbálkozásnak tarthatjuk, de ezúttal az ifjúsági regény területén. Hiszen a szerző itt is a szabad asszociációk eszközével él, a kollázs jelleget, a szöveg töredezett voltát is megtaláljuk, valamint a motívumok ismétlését, melyek végigvonulnak az egész művön: mindezek az írói fogások gyermekirodalmunk egyedi darabjává avatják a regényt. Végül is Tolnai Ottó *Ördögfej* című regénye „az egyetemes magyar irodalom legjobb értékei közé sorolható és sorolandó” (Pintér 1980, 79).

Irodalom

- Acín, Jovica. 1976. A regény mint pókháló vagy Tolnai Ottó *Rovarháza*. Ford. Kerekes László. *Új Symposion* 12 (138): 366–368.
- Babić, Sava. 1975. Beleška o piscu i delu. In Tolnai, Oto: *Đavolja glavica*. 99–100. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Bazsányi Sándor – Wesselényi-Garay Andor. 2012. „Megerszállottan építettem a homokvárakat...” Tolnai Ottó: Költő disznósírból. *Új Forrás* 44 (2): 66–85.
- Bori Imre. 1998. Tolnai Ottó; Ifjúsági irodalom. In Uő. *A jugoszláviai magyar irodalom története*. 200–204, 325–327. Újvidék: Forum Könyvkiadó – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Draganić-Nonin, Gordana. 2012. „Azur expresom” od slepog koloseka do Evrope: Razgovor sa Otom Tolnaimem; Ljubavna geografija: Razgovor sa Otom Tolnaimem. In *Bez prašine, intervju i članci*. 143–150, 151–167. Novi Sad: Dnevnik.
- Herédi Károly. 2019. Az ifjúsági regény aranykora: Az újvidéki Forum Könyvkiadó 1969. évi ifjúsági regénypályázata, körülményei és hatása. *Studia Litteraria, Gyerekvilágok* 58 (1–2): 309–323.
- Holzhey, Magdalena. 2005. *De Chirico*. Köln: Taschen.
- Pintér Lajos. 1980. „A torony nagyon fontos – mondta Burai J.”: Jegyzetlapok a vajdasági magyar ifjúsági irodalomról és holdudvaráról. *Tiszatáj* 33 (5): 74–79.
- Thomka Beáta. 1994. *Tolnai Ottó*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Tolnai Ottó. 1963. *Homorú versek*. Symposion Könyvek. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Tolnai Ottó. 1967. *Sirálymellcsont*. Symposion Könyvek 11. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Tolnai Ottó. 1969. *Rovarház*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Tolnai Ottó. 1970. *Ördögfej*. Illusztrációk: Gyermekrajzok alapján Kapitány László készítette. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Tolnai, Oto. 1972. Đavolja glava. *Polja* 18 (157): 8–9.

- Tolnai, Oto. 1975. *Đavolja glavica*. Ford. Seja Babić. Illusztrációk: Bosa Kićevac. Utószó: Sava Babić. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Tolnai, Oto. 1984. *Đavolja glavica*. *Detinjstvo* 10 (3–4): 54–56.
- Tolnai Ottó. 2004. *Költő disznósírból: Egy rádióinterjú regénye*. Pozsony: Kalligram.
- Tolnai Ottó. 2012. *Ördögfej*. Budapest: Digitális Irodalmi Akadémia – Petőfi Irodalmi Múzeum.

A LYRICAL EVOCATION OF CHILDHOOD

Ottó Tolnai: Ördögfej

This work deals with Ottó Tolnai's young adult novel, *Ördögfej* [*The Devil's Head*], published in 1970. More than fifty years have passed since its publication; however the work's reception has remained quite poor, and the literature has hardly mentioned it as if it had been forgotten by scholars, considering this early prose work by Tolnai irrelevant. Even so, published immediately after his first novel titled *Rovarház* [*The House of Insects*] (1969), *Ördögfej* is also an important work by the author. In this novel, written for young readers, Tolnai's favorite motifs, metaphors, and typical small-town, quirky characters, which would often appear later, were already present in a rudimentary state. The study analyses the novel's formative force and explores the secret of Tolnai's literary process which is realized on the level of visual art.

Keywords: young adult novel, intergeneric writing, childhood, Ottó Tolnai, individual mythology

LIRSKO PODSEĆANJE NA DETINJSTVO

Oto Tolnai: Đavolja glavica

Rad se bavi omladinskim romanom *Ördögfej* (*Đavolja glavica*) Otoa Tolnaija objavljenim 1970. godine. Iako je prošlo više od pedeset godina od pojavljivanja ovog dela, njegova recepcija je oskudna, stručna literatura ga skoro i ne spominje, ne smatra ga relevantnim, kao da je zaboravila na ovo rano prozno delo autora. Međutim, *Đavolja glavica*, izdata neposredno posle prvog autorovog romana *Rovarház* (*Kuća insekata*) (1969), značajno je delo autora. Napisanom za mladu čitalačku publiku, u njemu se već u naznakama pojavljuju piščevi, kasnije često korišćeni omiljeni motivi, metafore, tipični, neobični junaci iz provincije. Studija istražuje kohezivnu snagu *Đavolje glavice*, a takođe i tajnu autorovog spisateljskog postupka koji se ostvaruje na nivou vizuelne umetnosti.

Ključne reči: omladinski roman, među-žanr, detinjstvo, Oto Tolnai, individualna mitologija